

Г. М. ГРУЦЬ

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬНОГО ДОШКІЛЬНОГО ВИХОВАННЯ У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ С. Ф. РУСОВОЇ

У статті проаналізовано теоретичні засади розвитку суспільного дошкільного виховання у педагогічній спадщині видатного українського педагога, державного і громадського діяча Софії Федорівни Русової; охарактеризовано систему засадничих принципів, розроблених ученою для наукової організації роботи дошкільних закладів; з'ясовано сутність використання цих принципів у роботі дошкільних закладів освіти.

Ключові слова: суспільне дошкільне виховання, принципи дошкільного виховання, національна освіта, дошкільна освіта, родинне виховання.

Г. М. ГРУЦЬ

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ РАЗВИТИЯ ОБЩЕСТВЕННОГО ДОШКОЛЬНОГО ВОСПИТАНИЯ В ПЕДАГОГИЧЕСКОМ НАСЛЕДИИ С. Ф. РУСОВОЙ

В статье проанализировано основы развития общественного дошкольного воспитания в педагогическом наследии известного украинского педагога, просветителя Софьи Федоровны Русовой; дана характеристика системе основополагающих принципов, разработанных С. Ф. Русовой для организации работы в дошкольных учреждениях.

Ключевые слова: общественное дошкольное воспитание, принципы дошкольного воспитания, дошкольное воспитание.

H. M. GRUTS

THEORETIC FOUNDATIONS OF SOCIAL PRESCHOOL EDUCATION DEVELOPMENT IN THE PEDAGOGICAL LEGACY OF S. F. RUSOVA

The article analyses the theoretical foundations of the development of social preschool education in the pedagogical legacy of the outstanding Ukrainian pedagogue and teacher Sofiya Fedorivna Rusova, characterizes the system of basic principles elaborated by the scientist for the scientific organization of preschool educational institutions' activities, ascertains the essence of these principles in the functioning of preschool institutions.

Keywords: social preschool education, principles of preschool education, national education, preschool education, family upbringing

Творча спадщина Софії Русової – видатного просвітителя, культурно-освітнього діяча, педагога і непересічної особистості на сьогодні здобуває належне місце у розбудові суспільного дошкільного виховання, у підготовці працівників для дошкільних закладів – «садівниць» (вихователів), учителів, методистів, психологів, завідувачів тощо. Доробок ученої ґрунтовно і всебічно вивчається: русовознавство налічує низку досліджень дисертаційного характеру (І. В. Зайченко, Г. М. Груць, Н. В. Маліновська, І. М. Пінчук, С. С. Попиченко, В. Ф. Сергєєва, О. В. Пшеврацька та ін.); чимало публікацій присвячується висвітленню важливих проблем спадку С. Русової, розглядається їх актуальність з огляду на сучасні документи дошкільної та шкільної освіти (І. Г. Єрмаков, Л. В. Гураш, М. В. Зваричевська, Н. П. Каліненченко, Т. І. Юріна, М. І. Мельничук, Є. І. Сявакко, С. М. Філоненко та ін.).

Окрему групу складають статті педагогів дошкільних навчальних закладів і шкіл, які вивчають і впроваджують у практику національну концепцію українського дитячого садка та школи С.Ф. Русової, а також аналізують здобутки і труднощі, які виникають у досвіді використання ідей ученої в наш час (О. Л. Гриценко, Г. І. Комаровських, П. О. Косяк, О. М. Лахтадир, Л. М. Малько, С. І. Новосолова, Л. О. Синєкоп, Н. В. Тоцька, Н. П. Чередниченко, Л. В. Чупак та ін.).

Мета статті – проаналізувати теоретичні засади організації суспільного дошкільного виховання у педагогічній спадщині С.Русової.

Принципове значення для нас мають праці С. Русової «Дошкільне виховання» (1918), «Націоналізація дошкільного виховання» (1913), «В дитячому садку» (1919), «Теорія і практика дошкільного виховання» (1924) та інші, у яких педагог ґрунтовно розробляє теоретичні положення і методичні поради для вихователів, учителів, батьків, а також пропонує методику навчання та виховання дошкільнят, досліджує проблеми розвитку мовлення і мовного навчання, науки чисел, духовно-морального виховання, підготовки педагогічних кадрів тощо. Її наукові погляди і досі допомагають вирішувати проблеми національної освіти дошкільнят у сім'ї і в дитячому садку. На жаль, в умовах незалежної суверенної України часто здійснюється безнаціональне виховання, що призводить до подальшого духовного занепаду та, за висловом О. Потебні, «спідління нації». Якщо ми хочемо зберегти питомі національні ознаки, формувати особистості з чітко вираженим національним обличчям, то орієнтиром для нас повинна бути концепція національної освіти, створена С. Русовою. «Прислухаймося ж до неї, котра, висуваючи на перше місце своє національне, народне, толерантно ставилась до чужого, пропонувала, переносила на національний ґрунт те, що видавалося їй корисним, значущим для розвитку науки, освіти, культури» [12; с. 7], і сміливо й компетентно впроваджуймо концепцію дошкільної освіти задля розвою нашої країни. Адже національний дитячий садок мислителька розглядає як виховний заклад, у якому забезпечується трансляція культури народу, до якого належить дитина. Виховання на народному надбанні «цілком реальне, живе і послідовне, ...має в душі дитини певний ґрунт, будить її творчу діяльність, розворушує її думки і цікавість» [5; с. 22].

Ідею українського дитячого садка С. Русова розкривала на основі аналізу напрямків дошкільного виховання, теоретичних концепцій і практичних варіантів дитячих закладів, які існували у світі – в Росії, Європі, Америці. Праці просвітительки з питань дошкільного виховання – це не тільки історія української педагогічної думки, частка її скарбниці. Це змістовний, глибокий, науковий, усебічний аналіз специфіки нашого національного дитячого садка, на який мають не тільки орієнтуватися, а й опиратися сучасна педагогічна наука і практика.

На основі аналізу праць С. Русової ми дійшли висновку, що засадничими принципами побудови українського дитячого садка вона вважала:

- 1) органічне поєднання народної педагогіки із сучасними дослідженнями в галузі психології та педагогіки про закономірності розвитку дитини, чинники її формування; про найбільш доцільні методи виховання, умови соціалізації тощо;
- 2) урахування пріоритету родини у вихованні маленької дитини під час організації суспільного дошкільного виховання;
- 3) панування національного духу в дитячому садку завдяки рідному слову, пісні, мистецтву тощо;
- 4) основу змісту дошкільної освіти складає рідна мова, природознавство та різні види мистецтв;
- 5) зорієнтованість методів організації навчально-виховного процесу на основні види діяльності дитини: ігрову, трудову, художню, навчальну;
- 6) індивідуалізація, соціалізація та гуманітаризація освітньо-виховного процесу;
- 7) високий рівень загальної і професійної педагогічної культури «садівниць», ґрунтовна психолого-педагогічна та фахова підготовка працівників дошкільної освіти.

Перелічені принципи є взаємопов'язаними, а відтак їх потрібно розглядати як цілісну систему для наукової організації роботи дошкільного закладу.

Отож, проаналізуємо сутність вище названих принципів.

Поєднання традицій і перспективи у цілях і завданнях виховання – необхідна умова почуття вічності нації, а отже, захищеності особистості як її представника. Головною метою дошкільного виховання, як і родинного, С. Русова визначає «...не вчити дитину, не давати їй готове знання, хоч би й саме початкове, а більш усього збудити в дитині її духовні сили, розворушити цікавість, виховати її почуття, – щоб очі дитини вмiли бачити, вуха дослухатися до всього, рученята вмiли працювати з олівцем, з ножицями, з глиною, з папером. Це той ґрунт, на якому школа зможе будувати свою ширшу освіту»[5; с. 23].

Дошкільне виховання є містком, що прокладається між школою і родиною. Тому С. Русова надавала великого значення родинному вихованню, оскільки розуміла, що родина – це природний осередок найглибших людських почуттів: тут народжуються і поглиблюються любов до матері, батька, бабусі, дідуся, роду і народу, пошана до рідної мови, історії, культури; тут формується і розвивається духовний стрижень особистості. Вочевидь, саме тому С. Русова визнавала добре родинне виховання найкращим, уважаючи його природною і повсякчас діючою ланкою національної освіти. Дослідниця визначила основні завдання родинного виховання:

- формування моральних цінностей з позицій Добра, Краси, Правди, Честі, Людяності;
- створення сприятливої трудової атмосфери в житті, залучення дітей до праці з ранніх років на благо сім'ї, рідних і близьких;
- залучення дітей до знань через народні казки, прислів'я, приказки, ігри тощо;
- турбота про те, щоб кожна дитина володіла рідною мовою, знаннями про рідний край, природу тощо;
- залучення дітей до активної участі в народних традиціях, звичаях, обрядах;
- формування національної свідомості, характеру, національної гідності.

Однак С. Русова змушена була визнавати, що «...там, де батьки кидають свою хату для заробітку, де жінка мусить виконувати свої обов'язки громадянки, бо в нас жінки мають усі політичні права, – там дитина вже не має родинного виховання, й родину заступають соціальні організації, але й вони мусять кермуватися найкращими принципами родинного виховання – певним розумінням усіх індивідуальних рис кожної дитини й рівною, ніжною любов'ю до дітей» [5; с. 12].

Варто зазначити, що С. Русова закликала до європеїзації освіти. Однак європеїзм ученої мав національне підґрунтя. Вона зауважувала: «Наші дитячі садки вже перейняли методи М. Монтесорі, але її педагогічний матеріал ми націоналізуємо й беремо більше з природи. Ми багато працювали коло національного виховання і проводимо його з найменшого віку дитини, оточуємо її народною творчістю – народною музикою, орнаментом, казкою, рухливими народними іграми; незважаючи на всі страждання, які переживає наш народ, ми створили єдину, для всіх рівну національну школу, і стараємося, щоб у ній панувала радість життя, культ правди й краси, й моральний обов'язок, створили школу-лабораторію з ручною працею, де працює не лише пам'ять, а виявляються всі здібності дитини. Такою школою ми гадаємо приготувати для свого краю чесних громадян із певним розумінням свого морального, соціального й патріотичного обов'язку» [9; с. 132]. Можна тільки дивуватися прозорливістю мислительки, яка була потужним генератором ідей, що й досі не втратили своєї значущості.

Уперше в історії української історико-педагогічної науки Софія Русова дала глибоку та всебічну оцінку педагогічної діяльності М. Монтесорі, Г. Кершенштейнера, Д. Дьюї, О. Декролі. Основні принципи системи М. Монтесорі (1900 – 1952) вона аналізує у багатьох творах; звертає увагу на особливості методів виховання у домах дитини, відкритих італійським педагогом, специфіку і багатство дидактичних матеріалів, запропонованих дітям. Необхідно наголосити, що у поглядах М. Монтесорі, С. Русову перш за все вабило уважне ставлення до дитячої душі, що вимагає індивідуального підходу до виховного процесу, забезпечення вихователем таких умов, за яких кожна дитина повноцінно і самостійно вчиться орієнтуватися у різноманітних властивостях дидактичного матеріалу, явища та умовах соціальної дійсності. Абсолютно очевидно, що педагогічні ідеї італійської вченої певним чином вплинули на формування світоглядних основ русівської педагогіки. Розробляючи власну концепцію дошкільного виховання, С. Русова творчо використовувала здобутки своєї візаві. Так, вона підтримувала думку М. Монтесорі про те, що маленьку дитину важливо навчити відчувати, сприймати різноманітні ознаки навколишніх предметів, виділяти ці ознаки у спеціально абстрагованому дидактичному матеріалі та в реальних життєвих умовах, привчаючи малечу до самостійних, зосереджених занять. Речові або предметові лекції, які вводила у систему дошкільного виховання С. Русова, запропоновані на основі досліджень М. Монтесорі. За терміном «лекція» тут потрібно розуміти таке навчання, яке забезпечує обстеження предмета, а не мовне повідомлення завдань. Педагог уважала, що кожна лекція – це краплина свіжої води, яка має падати на підготовлений ґрунт, тобто нові враження дитини мають сполучатися з попередніми. Ці сполучення найкраще відбуваються на основі методу центральної ідеї, що дає змогу групувати навчальний зміст у «концентрах системи», відтак ускладнюючи і збагачуючи

їх. За таких умов дитина оволодіває системою вражень, а не випадковими, поодинокими, фрагментарними уявленнями.

Загалом С. Русова дала високу оцінку педагогічній системі М. Монтессорі. Проте варто зауважити, що педагог мала рацію, вказуючи на деякі негативні її риси: обмеженість дидактичного матеріалу (він дає дітям працю, але зазвичай механічну, а не продуктивну), ігнорування руху (не враховується його соціально-виховний вплив). Водночас учена зазначала: «Монтессорі зробила велику реформу в початковому вихованні і дала ті психологічні вказівки, які використовувала не тільки дошкільна, а й шкільна педагогіка» [10, с. 67].

Система М. Монтессорі відразу набула світового визнання, тому аналіз її діяльності і творчого доробку С. Русовою був актуальним. У 60-ті роки ХХ ст. під керівництвом О. В. Запорожця і Л. А. Венгера проводилась серія досліджень з проблем змісту і методів сенсорного виховання у дошкільній дидактиці. Система видатної італійки дістала високе поцінування. Разом з тим психологічний аналіз Л. А. Венгера в цілому збігається з оцінками С. Русової, висловленими на початку ХХ ст.

У концепції дошкільного виховання С. Русової важливе місце займає рідна мова як могутній засіб загального розвитку дитини. Спираючись на наукову спадщину О. Потебні, педагог розглядає рідне слово як джерело неповторного, національного світобачення, як систему, в якій фіксуються особливості сприймання і відображення дійсності, зокрема специфіка її художньо-образного мислення. Мова, на думку С. Русової, – творче знаряддя, за допомогою якого виховується думка, серце, слово правди й краси, «рідна мова у вихованні й освіті – то є найкращий інтимний провідник думок почувань, вражень» [6, с. 3–7], саме тому вона повинна бути фундаментом інтелекту, основою виховання патріотизму у дітей.

Принципово важливого значення у вихованні дітей С. Русова надавала мистецтву, передовсім національному, а відтак і світовому. Вона зокрема зазначала, що усе виховання мусить бути позначене мистецтвом, естетичним сприйняттям, емоціями, пояснюючи так цю вимогу: «Естетичні переживання дають найчистішу радість, а радість є могутній вихователь, і ним не можна нехтувати. Тільки веселий розум хилиться до добра, сум та горе родять зло. Ніщо не має над нами такої влади, як краса природи або краса мистецького твору».

Важлива частина роботи українського національного дошкільного закладу – моральне виховання дошкільників, яке розглядається С. Русовою як «гармонія індивідуальної волі й суспільного гуртового порядку». Реалізувати ці завдання зможе, за переконаннями педагога, умілий вихователь, учитель – «надзвичайної моральної краси людина», «апостол Правди і Науки», «реформатор майбутнього життя України». Мислителька впевнена, що тільки великим зусиллям таких апостолів Україна буде щасливою і багатою країною, оскільки майбутнє держави плекається саме Учителями, які повинні усвідомлювати, що «...найдорожчий скарб у кожного народу – його діти, його молодь, й що свідоміше робиться громадянство, то з більшою увагою воно ставиться до виховання дітей, до забезпечення їм найкращих умов життя» [10; с. 34].

Таким чином, дошкільне виховання С. Русова розглядає як ланку у системі шкільної та позашкільної освіти. Однак дошкільна освіта має свої виразні особливості, які виявляються у загальній атмосфері педагогічного процесу, у змісті, у методах роботи з дітьми.

Окрім цього, опрацьована С. Ф. Русовою система вимог до організації дитячого садка є сучасною та інноваційною. Національне у ній не зосереджується тільки на етнопедагогіці та фольклоризації – вони є важливими умовами цілісної системи принципів: науковості, доступності, активності, свідомості, індивідуалізації, соціалізації, відповідності психолого-педагогічним закономірностям розвитку дітей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Груць Г. М. С. Русова і просвітительський рух в Україні: дис. ...кандидата педагогічних наук: спец. 13.00.01/ Груць Галина Михайлівна. – Тернопіль, 1999. – 193с.
2. Зайченко І. В. Педагогічна концепція С. Русової / Іван Васильович Зайченко. – Чернігів, 1996. – 116с.
3. Коваленко Є. І. Освітня діяльність і педагогічні погляди С. Русової / Євгенія Іванівна Коваленко, Ірина Миколаївна Пінчук; за ред. Є. І. Коваленко. – Ніжин: НДУ, 1998. – 214с.
4. Пшеврацька О. В. Психолого-педагогічні засади суспільного дошкільного виховання у працях С. Ф. Русової: автореферат дис....канд. пед. наук: спец. 13.00.01 /Пшеврацька Олена Володимирівна. – К., 2002. – 20с.

5. Русова С. Націоналізація дошкільного виховання // Світло. – 1913. – № 5. – С. 15–22.
6. Русова С. Націоналізація школи // Вільна українська школа. – 1917. – № 3–4. – С. 3–7.
7. Русова С. Дошкільне виховання. – Катеринослав, 1918. – 162 с.
8. Русова С. В дитячому садку. – Полтава, 1919. – 20 с.
9. Русова С. Нова школа соціального виховання. – Катеринослав-Лейпціг, 1924. – 151 с.
10. Русова С. Теорія і практика дошкільного виховання. – Прага: В-во «Сіяч», 1924. – 125 с.
11. Русова С. Нові методи дошкільного виховання. – Прага: В-во «Сіяч», 1927. – 112 с.
12. Сухомлинська О. В. Софія Русова в контексті розвитку педагогічної думки / в кн: С. Русова – видатний громадський, державний діяч України. – Матеріали Всеукраїнських пед. читань. – Кн. 1. / Відп. ред. Є. І. Коваленко– Чернігів, 1996. – С. 7